

K DĚJINÁM NOVOKŘTĚNCŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH

MARIE MAREČKOVÁ

Anabaptists, or habanes in Czech country have been seeking sanctuary since 1526 for a wave of persecution in Western Europe. The teaching of the Anabaptists ordered the giving of baptism in adulthood. They attended church service in large houses, the so-called fraternal countryyards, most commonly known as Brüderhof or haushaben. Haushaben had up to 300 people. Popular were their unique ceramic products, known as Haban Faience. Their communities were founded based on the principles of piety, discipline and voluntary property communities. Anabaptists arrived in Bohemia already in 1526 and settled in Jáchymov and in western Bohemia. Anabaptists from Bavaria and Tyrol have settled in southern Bohemia since 1526. Successful communities were established in the vicinity of Hluboká nad Vltavou and Jindřichův Hradec. In February 1528, however, the Czech Landtag decided to prosecute them.

Key words: anabaptists or habanes; persecution; fraternal countryyards; Haban Faience.

Novokřtenci, anabaptisté či habáni vznikli pod vlivem Zwingliho reformace, avšak oba programy se brzy rozešly. Učení novokřtěnců nařizovalo udělovat křest v dospělosti jako vyjádření pravé víry. Tím se novokřtenci snažili přiblížit prvotní Kristově církvi. Novokřtěnecká teologie čerpala výhradně z Písma. Cestou ke spasení bylo ospravedlnění vírou a dobrovolné majetkové společenství.

K bohoslužbě se scházeli ve velkých domech, tzv. bratrských dvorech, označovaných v kronikách nejčastěji Brüderhof či haushaben. Byla to soustava obytných a hospodářských staveb s modlitebnou, školou, jídelnou, řemeslnickými dílnami, sklepy, stájemi aj. V haushabenu žilo až 300 osob. Muži a ženy bydleli zvlášť, stejně jako děti. Dokladem toho je také z roku 2003 unikátní archeologický objev zbytků usedlosti Alinkov u Moravského Krumlova, který byl roku 2014 jmenován národní kulturní památkou.¹

Prosté bohoslužby s předčítáním Písma, díkůvzdáním, modlitbami a zpěvem se konaly ve společných místnostech haushabenu. Muži a ženy seděli odděleně, muži vlevo a ženy vpravo od oltáře. Při díkůvzdání se vystřídali všichni dospělí členové komunity, muži i ženy. Novokřtenci neměli kněze, jen kazatele. Nesvětili neděle a svátky, nadrželi půsty ani neuctívali svaté.

Nejvyšší duchovní autoritu v novokřtěnecké obci měl biskup volený doživotně z neschopnějších členů. Jeho pomocníci konali pastorační v jednotlivých komunitách.² Noví členové na poznání života komunity dostali určitou lhůtu, obvykle půlroční. Nejdůležitější obřad byl závazný křest nových členů či dvanáctiletých dětí narozených v komunitě. Hospodaření obce řídil vladař spolu se staršími, kteří také hromadně ve velkém nakupovali suroviny pro řemeslníky a zajišťovali prodej jejich výrobků. Pro každou profesi byl stanoven závazný a kontrolovaný řád.³

¹ LOUKOTOVÁ, A.: *Moravští novokřtenci a usedlost Alinkov v raném novověku*. Bakalářská diplomová práce. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016, s. 68.

² NEUMANN, G. J.: *Nach und von Mähren. Aus der Täufergeschichte der 16. und 17. Jahrhunderts*. Archiv für Reformationsgeschichte 48, 1957, s. 75–90.

³ PAJER, J.: *Výroba novokřtěnských fajánsů na jižní Moravě*. Jižní Morava 37, 2001, sv. 40, s. 21–41.

Pod dohledem komunity byl i soukromý život včetně volby životního partnera. Ten byl vybírán obecními staršími ze vzdálenějších komunit. Soužití manželů sloužilo především k zajištění potomků. Dvouleté děti byly matce odebrány ke společné výchově a vedeny k oddanosti Bohu a komunitě.⁴ Škola byla zároveň internátem, výuka byla povinná pro chlapce i dívky, navštěvovaly ji i děti z okolních komunit. Od prvních slov se učily modlitbám, od pátého roku i čtení a psaní. Soustavně byly vedeny k účtě k práci. Součástí vzdělání byla specializovaná pracovní výchova. Školní řád přesně určoval dobu spánku, stravování a výuky. Důsledně se dbalo na hygienu a výchovu ke zdraví. Novokřtění prosluli jako lazebníci, ranhojiči a lékaři. Vyšší vzdělání např. na gymnáziích novokřtění nevyužívali, cizí školy odmítali. Jejich kazatelé však většinou poznali v zahraničí tehdejší kulturní trendy i výrobní postupy určitých řemesel.⁵ V roce 1599 císaře Rudolfa II. nedokázali vyléčit věhlasní evropsí specialisté. Na Pražský hrad byl povolán z Mikulova novokřtěnský lékař Georg Zobel a císaře úspěšně vyléčil. Proslulé novokřtěnské lékařství v Mikulově se rozvíjelo i za působení Georgova syna Eliáše Zobela a Hanse Jakuba Knauba.⁶ Náboženská tolerance umožnila novokřtěncům orientovat se také na Čechy. Ze sousedních zemí je však předcházely zprávy o nebezpečí jejich radikálního kacířství a možných selských bouří. Nový český král Ferdinand I. Habsburský byl odhodlán proti příchodu novokřtěnců zasáhnout. Do Čech přicházeli novokřtění ze středního Německa přes Sasko již během roku 1526. Usazovali se v Krušných horách i v Jáchymově.

Cestu přes Horní Rakousy tehdy volili novokřtění z Bavorska a z Tyrol.⁷ Také od roku 1526 přicházeli novokřtění do jižních Čech. Protože nenarazili na odpor, následovaly je další skupiny. Úspěšná bratrská obec s 80 členy vznikla již v roce 1526 v Českém Krumlově. Obavy před novokřtění však rostly s množícími se zprávami o jejich náboženském fanatismu. Roku 1528 v Českém Krumlově působil kazatel Virgilius Plattner z Rottenbergu v Tyrolsku a tamější obec se úspěšně rozvíjela v souladu se spoluměšťany a bez konfliktu s vrchností panem Janem III. z Rožmberka.

Na žádost krále Ferdinanda I. Habsburského, který dal svým komisařům konkrétní pokyny, jak mají zemské stavy o záležitosti novokřtěnců jednat, český zemský sněm zahájený 4. února 1528 rozhodl o rozsáhlém stíhání novokřtěnců v Čechách. Novokřtěncům hrozily hrdelní tresty. Vrchnost je musela buď vykazovat ze svých panství, nebo přímo předávat k uvěznění na Pražský hrad, kde je čekala poprava. Král Ferdinand I. Habsburský téhož roku listem přímo vyzval Jana III. z Rožmberka k zadržení a výslechu všech novokřtěnců v Českém Krumlově. Výsledky se orientovaly na způsob, jakým se vzájemně kontaktují, jak lze novokřtěnce jednoznačně odhalit, kdy a kým byli pokřtěni, zda sami křtí své spolubratry apod. Proměna místních poměrů a hrozba potrestání vedly k vysídlení českokrumlovských novokřtěnců. Komunita pod vedením Hanse Amona roku 1535 odešla na jižní Moravu do Slavkova u Brna. Několik jednotlivců i rodin setrvalo v Českém Krumlově až do roku 1537.⁸

⁴ VLČKOVÁ, S.: *Novokřtěnské školství a jeho význam v kultuře předbělohorské Moravy*. Vlastivědný věstník moravský 49, 1988, s. 45–55.

⁵ RIGASOVÁ, M.: Novokřtění a jejich odkaz v krajině vinařské oblasti na hranici jižní Moravy a Weinviertlu. In: RegioM, Mikulov, Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Regionální muzeum v Mikulově, 2010, s. 100–116.

⁶ Ibidem.

⁷ PÁNEK, J.: *Moravští novokřtění. Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů*. Český časopis historický, roč. 92, 1994, s. 243–244.

⁸ KALINA, J.: *Novokřtění v habsburské monarchii*. Praha, Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav obecných dějin. 2011, s. 44.

Roku 1531 Šlikové také vydali mandát, jímž vykazovali novokřtěnce z kutnohorských báňských měst, zvláště z Jáchymova. Tito novokřtěníci původem ze středního Německa směřovali na Moravu.⁹ Další obdobné jako v únoru 1528, avšak důsledněji po vrchnosti vyžadované opatření o stíhání novokřtěnců přijal zemský sněm v březnu 1537.¹⁰ I ve druhé polovině 16. století dále přežívali jednotliví novokřtěníci v Praze a také v jižních Čechách na panstvích Rožmberků v Českém Krumlově a zejména pánů z Hradce. Na Jindřichohradecku se většinou jednalo o jednotlivé rodiny žijící na vesnicích v nejbližším okolí vrchnostenského města, které ustoupily od náboženského radikalismu a přizpůsobily se okolí. Mezi nimi dosáhli věhlasu novokřtěníští vinaři, zelináři, bylinkáři a ranhojiči. Eliáš Zebola, věhlasný novokřtěnecký lékař z Mikulova, roku 1599 léčil několik týdnů pana Petra Voka z Rožmberka, který utrpěl úraz. Také pan Adam II. z Hradce od roku 1581 často povolával k léčení svých neduhů mikulovského novokřtěnce Eliáše Zebola.¹¹

Na konkurenci novokřtěnských kolegů si stěžovali pražští ranhojiči. Řád pražských chirurgů z roku 1616 dokonce zakazoval s nimi jednat.

Není s jistotou doloženo, zda čeští či moravští novokřtěníci dne 22. července 1533 přepadli a vypálili paulánský klášter nejsvětější Trojice v Nové Bystřici, založený 24. června 1501 panem Konrádem Krajířem z Krajku na Landštejně a Bystřici.¹² Zřejmě klášter vypálili novokřtěníci vypuzení na základě sněmovního usnesení ze 4. února 1528 z panství Volfa Krajíře z Krajku na Landštejně a Bystřici. Podle jeho rozhodnutí měli do roka přestoupit na katolickou víru, nebo budou vypovězeni ze země.¹³ Naštěstí k vyloupení kláštera tehdy nedošlo, protože vzácné kalichy a mešní roucha uschoval majitel panství pan Volf Krajíř z Krajku na Landštejně a Bystřici.

Jihočeská šlechta také během druhé poloviny 16. století zvala novokřtěnce na svá panství. Větší novokřtěnecká komunita vnikla v Jindřichově Hradci a především v okolí Hluboké nad Vltavou. Obvykle však přicházeli na krátké pobyty jednotlivci či menší skupiny. Ve službách pana Adama II. z Hradce novokřtěníci v šedesátých letech 16. století zakládali vinice severně od zámku Hluboká nad Vltavou. Od poloviny sedmdesátých let 16. století pracovali na zámku v Jindřichově Hradci jako zahradníci a sadaři, pečovali o chmelnici a starali se o chov králíků a slepic.

V další novokřtěnské komunitě v okolí Hluboké nad Vltavou brzy prosperovala dílna na výrobu habánské keramiky, která se stala i pro šlechtu módním zbožím. Jihočeská šlechta zvala novokřtěnce pro jejich zodpovědnost a kvalitní práci na svá panství, ale pozvání akceptovali jen jednotlivci či malé skupiny na kratší dobu. Po roce 1576 přišli věhlasní novokřtěníští vinaři z Trstěnic a přivezli také potřeby na stáčení vína. Vyráběli i ovocná vína (např. z višně) a vařili pivo. Jindřichohradecká šlechta především udržovala přímé obchodní kontakty s novokřtěnskými obcemi v Mikulově a v Trstěnicích, u nichž objednávala žádané zboží. Do Čech se dovážely kromě habánské keramiky i další řemeslné výrobky.

Na pražských trzích byli úspěšní novokřtěníští nožíři, jejichž kvalitní mosazné a cínové nože ozdobené rytinou roku 1591 se prodávaly po 15 kusech za 4 české groše. Na prodej byly i prosté

⁹ WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách. Kulturně historický obraz z 15. a 16. století*. Praha 1895, s. 309.

¹⁰ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. I, 1526–1545. Praha 1877, s. 381.

¹¹ BŘEZAN, V.: *Životy posledních Rožmberků*. Sv. II. Praha 1985, s. 547.

¹² Se založením kláštera tehdy vyjádřil souhlas pasovský biskup Vigil, do jehož diecéze Nová Bystřice patřila. MRŠ-TÍK, J.: *Bývalý paulánský klášter Nejsvětější Trojice u Nové Bystřice*. Tábor 1883, s. 11–16.

¹³ KALINA, J.: *Novokřtěníci v habsburské monarchii*. Praha, Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav obecných dějin. 2011, s. 46.

nože, které vyráběli tovaryši.¹⁴ Také zámečnické řemeslo novokřtění výborně ovládali. Českému zimnímu králi Fridrichu Falckému roku 1620 darovali železné vojenské lůžko.¹⁵ V jižních Čechách se výborně uplatnili i hodináři. Pro Jindřichův Hradec roku 1604 místo porouchaného orloje z roku 1493 zkonstruoval zručný novokřtěnský hodinář orloj nový.¹⁶ Roku 1613 novokřtěnským hodinářům pan Jan Diviš ze Žerotína svěřil zhotovení hodinek pro arciknížete Maxmiliána.¹⁷

prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc., dr. h. c.
Brno
Česká republika
e-mail: mareckova@mail.muni.cz

¹⁴ WINTER, Z.: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 368.

¹⁵ KALINA, J.: *Novokřtění v habsburské monarchii*. Praha, Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav obecných dějin. 2011, s. 48.

¹⁶ WINTER, Z.: *Řemeslnictvo a živnost 16. věku v Čechách (1526–1620)*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1909, s. 465.

¹⁷ Ibidem, s. 484.